

СЕКЦІЯ 3. СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ;
ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 371.214:364-051

**КРЕАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ПОКАЗНИК
ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ФАХІВЦІВ
ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

Балахтар В.В., к. пед. н.,
доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті висвітлено проблему креативного потенціалу, його сутність та складові. Наведено результати емпіричного дослідження рівня креативного потенціалу. Проаналізовано його показники, до яких віднесено, зокрема: допитливість, креативні можливості, віра у себе, стійкість та переконливість, вміння мислити абстрактно тощо. За результатами дисперсійного аналізу встановлено статистично значущі відмінності щодо показника креативного потенціалу фахівців із соціальної роботи залежно від статі і стадій професійного становлення.

Ключові слова: фахівець із соціальної роботи, креативність, креативний потенціал, показники креативного потенціалу, стадії професійного становлення.

**Balaxhtar V. V. КРЕАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КАК ПОКАЗАТЕЛЬ ПРОФЕСИОНАЛЬНОГО
СТАНОВЛЕНИЯ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЕ**

В статье освещена проблема креативного потенциала, его сущность и составляющие. Показаны результаты эмпирического исследования уровня креативного потенциала. Проанализированы его показатели: любознательность, креативные возможности, вера в себя, устойчивость и убедительность, умение мыслить абстрактно и тому подобное. По результатам дисперсионного анализа установлены статистически значимые различия по показателю креативного потенциала специалистов по социальной работе в зависимости от пола и стадий профессионального становления.

Ключевые слова: специалист по социальной работе, креативность, креативный потенциал, показатели креативного потенциала, стадии профессионального становления.

**Balaxhtar V. V. CREATIVE POTENTIAL AS AN INDICATOR OF PROFESSIONAL STATUS OF
PROFESSIONALS FROM SOCIAL WORK**

The article covers the problem of creative potential, its essence and its components. The results of the empirical research on the level of creative potential are presented. The indicators of creative potential are analyzed, among which curiosity, creative possibilities, belief in themselves have received the greatest development: stability, persuasiveness, ability to think abstractly, etc. showed less results. The variability of the indicator of creative at different stages of personality-professional formation has been revealed. According to the results of the dispersion analysis, statistically significant differences with regard to the indicator of creative potential of specialists in social work are determined depending on the gender and stages of professional development.

Key words: specialist in social work, creativity, creative potential, indicators of creative potential, stages of professional development.

Постановка проблеми. В умовах реформаційних змін в усіх напрямках життєдіяльності суспільства найважливішим ресурсом професійного становлення фахівця у сфері соціальної роботи стає потенціал особистості як суб'єкта, розвинутого фізично, інтелектуально та духовно, здатного стати необхідною рушійною силою змін у суспільстві, якісно і творчо реалізувати функції соціальної роботи з оптимальними психологічними витратами, володіти засобами самотворення й саморозвитку, самоорганізації і саморегуляції, пробудження індивідуальної активності, зумовленої змі-

ною норм, установок, поведінкових стереотипів на рівні окремої особистості, протидії професійним деформаціям і професійному «вигоранню» особистості тощо.

Особливого значення у процесі професійного становлення особистості фахівця загалом і у сфері соціальної роботи зокрема набуває проблема розвитку креативного потенціалу, оскільки «узагальнені і обґрунтовані критерії професіоналізму та особистісно професійного зростання характеризують професіонала як особистість, що досягла високого рівня кваліфікації, свідомо змінює і розвиває себе у ході професій-



ної діяльності, вкладаючи індивідуальний творчий внесок у професію, розуміє індивідуальне призначення у ній і орієнтована на високі досягнення» [5]. Саме тому одним з головних питань сьогодення є розвиток творчої активності фахівців у сфері соціальної роботи, здатних продукувати нові ідеї, знаходити нетрадиційні способи вирішення проблем різних категорій населення, вмінні творчо й нестандартно мислити, бути готовими до інноваційних змін, набуті «здібностей, мотивів, знань і вмінь, завдяки яким створюється продукт, який відрізняється новизною, оригінальністю, унікальністю» [8]. Тому важливим є дослідження креативного потенціалу у процесі професійного становлення особистості фахівця, створенні професійного потенціалу у сфері соціальної роботи. Це у свою чергу зумовлює необхідність емпіричного дослідження креативного потенціалу як показника професійного становлення фахівців із соціальної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню феномену креативного потенціалу особистості, механізмів креативного мислення присвячено праці О. Антонової [1], Н. Вишнякова [2], Дж. Гілфорда [21], Л. Лескова [6], Ч. Лэндри [7], В. Моляко [4, 10], С. Сисоевої [16], О. Попович [13], С. Шандрук [19] та інших науковців. Вагомий доробок у вивчення впливу креативного потенціалу на процес становлення особистості фахівця та формування індивідуальних особистісних якостей зробили Л. Лескова [6, с. 76-78], І. Тодорова [17, с. 259-267], О. Чуль [18, с. 77-83] та ін. Водночас, проблема дослідження креативного потенціалу як показника професійного становлення фахівців у сфері соціальної роботи, попри її актуальність, не виступала предметом спеціального розгляду.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження креативного потенціалу як показника професійного становлення фахівців у сфері соціальної роботи.

Методика та організація дослідження. У дослідженні брали участь 625 фахівців із соціальної роботи з різних регіонів України на різних стадіях професійного становлення:

- 1) самовизначення як майбутнього фахівця – студенти віком до 23 років (31,0%);
- 2) самопроекування (життєконструювання) майбутнього професійного шляху – молоді фахівці віком до 30 років (15,0%);
- 3) саморегуляція у професійній діяльності – фахівці віком від 30 до 40 років (16,3%);
- 4) самоствердження та самовдосконалення у професійній діяльності – фахівці віком від 40 до 50 років (11,2%);

5) самореалізація фахівця як професіонала, досягнення «акме» – фахівці віком від 50 до 60 років (14,7%);

6) рефлексія професійного досвіду і самотворення смислу подальшого життєвого шляху – фахівці віком від 60 років і більше (11,7%).

З них було виокремлено групи:

- 1) за статтю: жінки (76,2%) і чоловіки (23,8%);
- 2) за місцем проживання: місто (75,7%) і село (24,3%).

Під час дослідження використовувались такі методи: аналіз, узагальнення і систематизація соціально-психологічної, педагогічної та науково-методичної літератури у галузі освіти та соціальної роботи, експертне анкетне опитування. Статистична обробка даних і графічна презентація результатів здійснювалася за допомогою пакета статистичних програм SPSS (версія 23.0).

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливими складовими формування і розвитку креативного потенціалу фахівця з соціальної роботи є творчі здібності, які передбачають процесуальний і потенційний аспекти. Процесуальний полягає у формуванні здатності особистості до виконання певних дій, наявності певної сукупності необхідних навичок і вмінь, що сприятимуть досягненню творчих результатів у творчій діяльності. Потенційний аспект передбачає формування професійно мотиваційних та індивідуально особистісних якостей, емоційної саморегуляції.

Поняття «креативний потенціал» походить від терміну «креативність», який з'явився у 60 роки ХХ ст. для позначення особистості створювати нові поняття, формувати нові навички. Нині наявні різні підходи до поняття креативності. Серед найбільш поширених вважають такі: поєднання сприйняття, що здійснюються будь-яким способом; перетворення знань та ідей у нову форму, яка є відповіддю на поставлену проблему; здатність вносити щось нове у досвід; здатність знаходити нові зв'язки; форма мислення, що перевершує звичайне логічне мислення; готовність до вирішення нових проблем та перетворення дійсності [3]. Креативність передбачає активізацію творчого потенціалу особистості фахівця з соціальної роботи, його здатність творчо підходити до генерування оригінальних ідей, знаходити рішення у нестандартних ситуаціях. Це властивість фахівця, яку можна реалізувати лише за сприятливих умов середовища на високому рівні у різних галузях людської діяльності протягом свого життя загалом та у сфері соціальної роботи зокрема. Креативність є джерелом нових

технологій, методів і методик соціальної роботи і продуктивних шляхів їхнього застосування, оскільки нині суспільство потребує особистостей, здатних практично вирішувати різноманітні життєві і професійні проблеми, спроможні до самореалізації [12, с. 106-108].

Саме тому на першому етапі нашого дослідження основним показником креативного потенціалу обрано рівень креативності, творчого потенціалу фахівців із соціальної роботи (табл. 1) та його показники: а) допитливість і креативні можливості; б) віра у себе; в) стійкість та переконливість; г) амбіційність; д) «слухова» і зорова пам'ять; е) прагнення бути незалежною особистістю; є) вміння мислити абстрактно; ж) зосередженість на справах (табл. 2).

Як видно з таблиці 1, більш ніж половина фахівців із соціальної роботи властивий середній рівень креативного потенціалу (73,7%), що свідчить про наявність розвинутих необхідних якостей, які допомагають їм творити, шукати нові ідеї та рішення у вирішенні проблем різного характеру клієнтів соціальних служб, але у певних ситуаціях у них можуть виникати й деякі труднощі. Високий рівень креативного потенціалу виявлено лише у десятої частини досліджуваних фахівців (9,4%), які володіють високим творчим потенціалом, що забезпечує реалізацію їхніх особистісних і професійних можливостей та здібностей у різних формах творчої професійної діяльності у сфері соціальної роботи.

Щодо низького рівня, то він свідчить про обмежений потенціал, який характеризує майже 16,9% досліджуваних. Це може бути зумовлено ще й тим, що фахівці недооцінюють себе, свої можливості, нездатні творити, бо не вірять у власні сили. Тому, на нашу думку, з метою більш ефективного вирішення проблем у процесі реалізації соціальної роботи фахівцям варто розвива-

ти креативний потенціал, оскільки професіонал має володіти не лише низкою знань та вмінь, а й здатністю генерувати їх упродовж професійної життєдіяльності, постійно оновлювати, бути здатними відмовитись від застарілих та неефективних способів організації власної професійної діяльності.

Як впливає з даних таблиці 2, серед показників креативного потенціалу найбільш розвинута у фахівців допитливість (у середньому 9,97) та віра у себе, свої сили (у середньому 7,69), які свідчать про здатність дивуватись, відкритість до всього нового, мотивування, а творчі здібності проявляються у нестандартності, нешаблонності конструктивного мислення і поведінки, вирішення поставлених завдань. Значно менші показники отримані щодо розвитку стійкості та переконливості фахівців (у середньому 4,29), вміння мислити абстрактно (у середньому 4,0), а також стосовно «слухової пам'яті» (у середньому 3,88). Це показує не дуже розвинуті уміння здійснювати мисленнєву діяльність й генерувати творчі ідеї, виходити за межі заданої ситуації. Як свідчать показники розвитку амбіційності, зорової пам'яті, прагнення бути незалежною особистістю, зосередженості на справах у середньому, які становлять 2,51, 2,43, 2,18 і 2,16 відповідно, у фахівців слабо розвинуті честолюбство, здатність навчатись, уміння і навички самостійної творчої діяльності, цілеспрямованість, працьовитість, бажання зростати тощо.

Таблиця 1
Розподіл досліджуваних фахівців із соціальної роботи за рівнями креативного потенціалу

Рівні креативного потенціалу	Кількість досліджуваних у %
низький	16,9
середній	73,7
високий	9,4

Таблиця 2
Показники креативного потенціалу фахівців з соціальної роботи

Показники креативного потенціалу	Середнє значення	Стандартне відхилення
допитливість	9,97	1,541
віра у себе	7,69	1,358
стійкість та переконливість	4,29	1,103
вміння мислити абстрактно	4,00	1,119
«слухова пам'ять»	3,88	1,150
амбіційність	2,51	0,809
зорова пам'ять	2,43	0,773
прагнення бути незалежною особистістю	2,18	0,830
зосередженість на справах	2,16	0,962
Загальний показник	39,15	4,068



Спираючись на дослідження науковців В. Павленко [11], Н. Вишнякової [1], Л. Лескової [6], О. Панчук [12], О. Повпович [13] W. Magadley та інших науковців, які зазначають, що креативний потенціал впливає на процес становлення особистості фахівця у цілому і формування індивідуальних особистісних якостей зокрема, на другому етапі емпіричного дослідження встановлено статистично значущі відмінності щодо показника креативного потенціалу фахівців із соціальної роботи залежно від статі і стадій професійного становлення (рис. 1).

Як видно з рис. 1, показник креативного потенціалу зазнає постійних змін на різних стадіях особистісно-професійного становлення і залежить від статі особистості. Зокрема, за результатами дисперсійного аналізу рівень вираженості показника креативного потенціалу найбільш низький на стадії самовизначення як фахівця у представників чоловічої і жіночої статі та складає у середньому 36,92 і 37,64 балів відповідно ($p \leq 0,01$). На інших стадіях у жінок зростає на стадії самопроєктування майбутнього професійного шляху (у середньому 39,45) і досягає максимуму на стадії саморегуляції у професійній діяльності (у середньому 42,05), а на стадіях самороз-

витку, самоствердження та самовдосконалення (у середньому 40,2) та самореалізації (у середньому 39,0) у професійній діяльності знижується і у незначній мірі зростає на стадії рефлексії професійного досвіду (у середньому 40,0) ($p \leq 0,01$). У чоловіків у процесі становлення спостерігається позитивна тенденція зростання. Зокрема, починаючи зі стадії самопроєктування (у середньому 36,0) показник креативного потенціалу зростає і на стадії саморегуляції становить у середньому 38,33, потім дещо знижується на стадії самоствердження та самовдосконалення у професійній діяльності (у середньому 37,67), а далі зазнає постійного зростання на стадіях самореалізації (у середньому 40,5) і рефлексії професійного досвіду (у середньому 41,36), досягаючи максимуму ($p \leq 0,01$). У цілому, це, на нашу думку, зумовлено особистісними особливостями розвитку чоловіків і жінок на різних стадіях особистісно-професійного становлення, їхньою здатністю бути соціально активними працівниками, знаходити рішення у нестандартних ситуаціях тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Установлено, що більшість фахівців із соціальної роботи характеризується середнім рівнем креативного потенціалу.

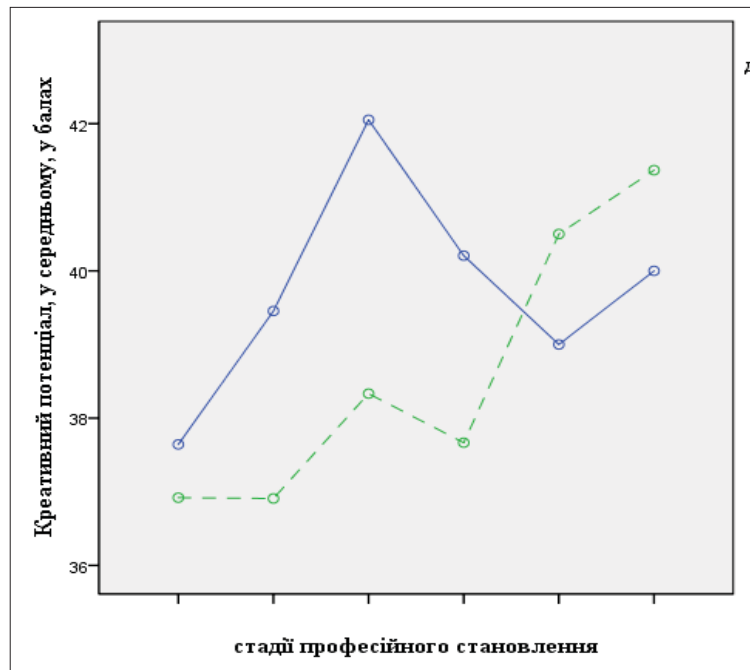


Рис. 1. Особливості креативного потенціалу фахівців соціальної роботи залежно від статі та професійного становлення, де:

1 – стадія самовизначення як фахівця; 2 – стадія самопроєктування (життєконструювання) професійного шляху; 3 – саморегуляція у професійній діяльності; 4 – саморозвиток, самоствердження та самовдосконалення у професійній діяльності; 5 – самореалізація фахівця як професіонала, досягнення «акме»; 6 – рефлексія професійного досвіду і самотворення смислу подальшого життєвого шляху.

Виявлено, що серед показників креативного потенціалу найбільш розвинуті допитливість і креативні можливості та віра у себе, свої сили; значно менші показники отримані щодо розвитку стійкості та переконливості фахівців, вміння мислити абстрактно та мати «слухову пам'ять»; найменші показники стосуються амбіційності, зорової пам'яті, прагнення бути незалежною особистістю, зосередженості на справах. Встановлено статистично значущі відмінності ($p < 0,01$) щодо показника креативного потенціалу фахівців залежно від статі і стадій професійного становлення. Отже, актуальним є сприяння підвищенню креативного потенціалу фахівців, розвиток якого сприятиме успішній самореалізації особистості фахівця. Це можливо лише за умови, що працівник свідомо спрямовує власну діяльність на саморозвиток упродовж життя, удосконалення власних здібностей, інтелекту, пам'яті, мислення, навичок щодо вивчення й аналізу проблем різного характеру, розвиваючи й збагачуючи власний креативний потенціал.

Перспективні напрями подальших досліджень. Розробити та апробувати психологічну програму забезпечення особистісно-професійного становлення особистості фахівця у сфері соціальної роботи з урахуванням соціально-психологічної специфіки роботи у соціальній сфері. Дослідити психологічні чинники професійного становлення фахівців з соціальної роботи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонова О. Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ім. І. Франка, 2012. С. 14–41.
2. Вишнякова Н. Ф. Психологические основы развития креативности в профессиональной акмеологии: автореф. дис. ... д-ра психол. наук. М., 1996. 24 с.
3. Дружинин В. Н. Психология общих способностей. СПб: Питер, 2008. 358 с.
4. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.
5. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Теорія і практика професійного психологічного відбору: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Ніка Центр, 2006. 536 с.
6. Лескова Л. Ф. Феномен креативності в професійній діяльності менеджера соціальної роботи. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2016. С. 76–78.
7. Лэндри Ч. Креативный город. М.: Классика-XXI, 2011. 399 с.
8. Лукичева Л. И. Управление персоналом: учебное пособие. М.: Омега-Л, 2004. 264 с.
9. Маркова А. К. Психология профессионализма. М.: Международный гуманитарный фонд Знание, 1996. 312 с.
10. Моляко В. О. Психология творчества – новая парадигма исследования конструктивной деятельности личности. Практична психологія та соціальна робота. К., 2004. № 8. С. 1–4.
11. Павленко В. В. Креативність: сутнісна характеристика поняття. Креативна педагогіка: наук.-метод. журнал. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся». Житомир, 2016. Вип. 11. 154 с. С. 120–130.
12. Панчук О. П. Розвиток творчих здібностей майбутнього фахівця фізико-технологічного профілю як складової професійної компетентності. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Серія: Педагогічна. 2016. Вип. 22. С. 106-108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkp_ped_2016_22_35
13. Попович О. В. Філософські виміри креативного потенціалу особистості. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2013. Вип. 6. С. 36-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDU_2013_6_8
14. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. К.: Академвидав, 2006. 424 с.
15. Психологічні дослідження творчого потенціалу особистості: монографія / авт. кол., наук. керівник В. О. Моляко. К.: Педагогічна думка, 2008. 208 с.
16. Сисоева С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня: монографія. Київ: Поліграфкнига, 1996. 406 с.
17. Тодорова І. С., Бульченко Д. В. Розвиток креативно-інноваційного потенціалу майбутніх менеджерів. Психологія і особистість. 2017. № 1(11). С. 259–267.
18. Чуль О. М. Креативний потенціал як конвергентний чинник регіонального розвитку. Економічний форум. 2017. № 1. С. 77-83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2017_1_13
19. Шандрюк С. К. Психологічні засади розвитку професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів: 19.00.07 : дис. ... д-ра психол. наук. Тернопільський нац. ун-т. Тернопіль, 2016. 458 с.
20. Amabile T. M. How to Kill Creativity. Harvard Business Review. 76, № 5 (September-October 1998). P. 76-87. URL: <https://hbr.org/1998/09/how-to-kill-creativity>
21. Guilford J. P. The nature of humane intelligence. N. Y., 1967. 132 p.
22. Magadley W., Birdi Kamal Two sides of the innovation coin? An empirical investigation of the relative correlates of idea generation and idea implementation. International Journal of Innovation Management. February 2012. Vol. 16. № 01.